

І. В. МЕЛЕШКО

викладач

Національний технічний університет України
“Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського”**СУТНІСНО-ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
ПОНЯТТЯ “НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ”
В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ
НАУКОВО-ОСВІТНЬОМУ ДИСКУРСІ**

У статті розглянуто різноманітні визначення поняття “неформальна освіта дорослих” в українській та зарубіжній літературі. Проаналізовано підходи українських та зарубіжних науковців до поняття “неформальна освіта дорослих”. Особливу увагу приділено проблемам неформальної освіти дорослих як однієї з форм освіти впродовж життя та перспективи її розвитку. Висвітлено специфіку, характерні складові та організаційно-педагогічні засади системи неформальної освіти дорослих.

Ключові слова: неформальна освіта дорослих, освіта дорослих, освіта впродовж життя, освітні потреби, самореалізація, саморозвиток.

Входження України до європейського освітнього простору стає неможливим без інвестування в людський капітал, тому концепція неформальної освіти дорослих, яка стрімко набуває все більшої популярності, є одним із важливих кроків у цьому напрямі. Здобувати знання в системі неформальної освіти людина починає від народження та продовжує навчатися протягом усього життя. Різноманітні соціально-економічні й соціокультурні потреби суспільства викликають передумови щодо створення та розвитку різноманітних освітніх послуг з урахуванням потреб дорослої людини. Існує велика кількість стратегічних підходів для досягнення налаштування найкращого взаємозв'язку між освітою дорослих і попитом роботодавців, що надає змогу дорослій людині значно покращити та зміцнити своє становище у соціумі, бути готовим до конкуренції на ринку праці.

Усе частіше дослідники звертаються до поняття “неформальна освіта дорослих”, яке набуває нового значення в контексті сучасної освіти дорослих та є предметом зацікавлення працівників не лише освітньої сфери, а й роботодавців. Однак аналіз наукових джерел свідчить про різноманіття трактувань зазначеного поняття в українській та зарубіжній літературі, тому, на нашу думку, воно потребує додаткового висвітлення й уточнення щодо визначення, що й зумовлює актуальність обраної теми.

Метою статті є проведення компаративного аналізу підходів українських та зарубіжних науковців до поняття “неформальна освіта дорослих”.

Останнім часом усе більше науковців звертаються до поняття “неформальна освіта дорослих” як важливої складової життєвої перспективи й успішного майбутнього розвитку дорослої особистості. Проблеми не-

формальної освіти дорослих як однієї з форм освіти впродовж життя та перспективи її розвитку викликає інтерес як українських, так і зарубіжних учених. Зокрема, у працях таких науковців, як С. Архипова, Р. Бабушко, В. Бреус, О. Вербицький, Т. Десятов, О. Кравченко, І. Литовченко, Л. Лук'янова, В. Маслова, Т. Мухлаєва, Г. Карон (G. Carron), О. Огієнко, Л. Сігаєва, Н. Терьохіна, Філіп Х. Кумбс (Philip H. Coombs), Ш. Мерріам (Sharan Merriam), А. Хамадаче (Ali Namadache) та інших, досліджено розвиток та становлення освіти дорослих.

Для забезпечення розв'язання поставлених завдань та досягнення мети необхідне використання таких загальнонаукових методів дослідження: 1) ретроспективного та порівняльного аналізу шляхом вивчення відмінностей визначень та трактувань поняття “неформальна освіта дорослих”; 2) систематизації й класифікації основних характеристик і принципів неформальної освіти дорослих.

На нашу думку, в Україні існує необхідність у розробці теоретично обґрунтованих, практично значущих і переконливих організаційно-педагогічних засад системи неформальної освіти дорослих. Вітчизняні експерти зазначають, що на цей момент у чинних нормативних документах України не визначено поняття “неформальна освіта”. Незаперечним є й той факт, що в сучасній світовій та європейській педагогічній практиці не існує точного єдиного обґрунтування поняття “неформальна освіта дорослих”. Але жоден із фахівців та науковців не буде заперечувати, що без визначення терміна базове поняття є або неповним, або суперечливим, що робить неможливим його єдине розуміння й уніфіковане застосування. Варто також констатувати, що множинність визначень терміна “неформальна освіта дорослих” свідчить про те, що кожен науковець, обґрунтовуючи це поняття, намагався знайти певний баланс між потребами та можливостями педагогічних умов і завдань, враховувати специфіку й характерні складові окремо взятої системи освіти дорослих певної країни.

Отримати знання доросла людина може як формально, так і неформально. Національна система освіти будь-якої країни надає змогу здобути освіту формально в межах державної системи освіти, а саме навчаючись у школах, ліцєях, коледжах та університетах або інших освітніх установах. Аналіз соціального, економічного розвитку суспільства й наслідків науково-технічної революції виявив неспроможність формальної (традиційної) освіти дорослих на сучасному етапі задовольнити потреби ринку праці в конкурентоспроможних, мобільних спеціалістах та забезпечити пізнавальні потреби самих дорослих. Тому, як стверджує Н. Терьохіна, неформальна освіта може стати “джерелом компетентності сучасної людини та пусковим механізмом до освіти впродовж життя” [6]. Головні ознаки, які відрізняють неформальну освіту від формальної, – це добровільність та зацікавленість предметом, який вивчають або вдосконалюють упродовж життя людини [1; 5; 6].

Аналіз наукової літератури свідчить, що розвитку неформальної освіти, її понятійно-термінологічного апарату слугували висновки й рекомендації міжнародної конференції у Вільямсбурзі (1967), на якій ішлося про кризу в освіті, про інертність і невідповідність існуючих систем освіти соціально-економічним змінам, та праця Ф. Г. Кумбса “Світова криза освіти”. Відтоді почали розглядати тривимірність освіти, розмежовувати формальну, неформальну й інформальну освіти.

Вартими уваги є погляди А. Роджерса на основні підходи до розуміння сутності неформальної освіти, а саме: неформальна освіта як уся освіта поза формальною освітою (екстраформальна освіта), неформальна освіта як протилежність формальній освіті (антиформальна), неформальна освіта є майже такою, як і формальна (параформальна); неформальні елементи присутні в межах формальної освіти (інтраформальна) [10].

Доросла людина має великий вибір щодо отримання та вдосконалення знань, умінь та навичок поза межами інституцій традиційної системи освіти: секції, семінари, конференції, тренінги, табори, клуби та гуртки за інтересами, робочі місця тощо. Неформальна освіта допомагає формувати активну громадянську позицію дорослої людини; сприяє соціалізації особистості в суспільстві та вирішенню соціальних проблем; мотивує до навчання й удосконалення набутих попередньо знань і компетентностей; підвищує самовизнання та формує життєві цілі особистості. У багатьох країнах світу результати неформальної освіти дорослих визнані роботодавцями на рівні з результатами та досягненнями формальної освіти, але не варто забувати, що неформальна освіта не надає гарантованого обсягу базових знань, але розширяє кругозір особистості, сприяє розвитку загальнокультурних, громадянських і професійних компетентностей [1; 3].

Відсутність у сучасній педагогічній та науковій літературі єдиного та спільного трактування поняття “неформальна освіта дорослих” можна пояснити відмінностями в традиціях неформальної освіти різних країн, тому використовують визначення, яке запропоновано в глосарію Інституту статистики ЮНЕСКО [7], згідно з яким “неформальну освіту” розглядають як будь-яку організовану поза формальним освітнім сектором навчальну діяльність, яка доповнює формальну освіту та забезпечує засвоєння тих умінь і навичок, які необхідні для соціально та економічно активного громадянина країни. На відміну від формальної освіти, яка має освітні програми відповідно до затверджених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей і професій, неформальна освіта, як освітня діяльність, має певну структуру, освітню мету, визначені часові межі, інфраструктурну підтримку й відбувається свідомо. Результати формального навчання та кваліфікації підтверджуються відповідними державними документами про освіту. Неформальна освіта дорослих не передбачає здобуття освіти відповідно до стандартів традиційної освіти за освітніми програмами визнаних державою кваліфікацій, а результати та досягнення, отримані дорослою особистістю під час неформального навчання, не підтверджуються відпо-

відним документом про освіту. Неформальна освіта передбачає набуття особою нових компетентностей в організованому навчальному процесі без надання й присвоєння визнаних державою кваліфікацій за рівнями освіти та без отримання встановленого законодавством документа про освіту [7].

Грунтовний матеріал з проблеми розвитку та становлення неформальної освіти дорослих подано в працях українського науковця О. І. Огієнко, який розглядає неформальну освіту дорослих як процес особистісної та соціальної трансформації, механізм формування громадянськості й демократії; вважає, що неформальна освіта дорослих заповнює ті освітні ніші, які не можуть заповнити традиційні навчальні заклади [4].

У цьому контексті доречним вважаємо визначення П. Джарвіса, який неформальну освіту дорослих розглядає як “освітній процес, який організовано для задоволення пізнавальних потреб певної групи людей, поза межами формальної системи освіти” [8, с. 129].

Становлять інтерес наукові розвідки українських дослідників (А. Гончарук, В. Маслово, Н. Мельниченко, Н. Павлик, Н. Терьохіна, І. Литовченко, О. Чугай), які визначають неформальну освіту дорослих як будь-яку навчальну діяльність, що відбувається поза традиційною освітою, та доповнює її; забезпечує набуття нових умінь, знань та навичок, які є необхідними для інтегрування дорослої людини як конкурентоспроможного працівника на ринку праці; надає змогу навчатися та гарантує право на освіту в будь-якому віці та не є обмеженою в часі. Особливостями та визначальними характеристиками неформального навчання є:

- альтернативність академічній освіті;
- відсутність загальноприйнятих фіксованих та уніфікованих цілей навчання;
- індивідуальне визначення мети, яка може змінюватися відповідно до поточних потреб суспільства;
- відсутність (не передбачає) присвоєння кваліфікацій;
- свідомість організації навчально-виховних впливів;
- розвиток життєвих, трудових і професійних навичок;
- сприяння соціальному, економічному та культурному розвитку;
- особиста відповідальність учасників;
- активність та рівність усіх учасників [1; 2; 6].

Н. Павлик наголошує на інтердисциплінарному характері неформальної освіти як сфери наукового пізнання та визначає системні характеристики неформальної освіти як новітнього соціального утворення. Науковець стверджує, що як педагогічна категорія така форма освіти містить соціально-педагогічний зміст, виконує ряд соціальних функцій, базується на принципах добровільності та вимагає розуміння природи людських потреб, мотивів, сутності ефективної навчальної діяльності. Неформальна освіта – форма й процес особистісного, соціального та професійного становлення суб'єкта навчання, засновані на принципах добровільності, демократичності, опори на інтереси та потреби особистості [5].

На думку А. Гончарук, на відміну від формальної освіти, неформальна освіта дорослих використовує та працює з різноманітними освітніми програмами, які можна реалізувати поза традиційною освітньою системою. За якими програмами отримувати знання, зазвичай, доросла людина обирає добровільно, і, як правило, такі програми є короткотривалими та не потребують попереднього навчання. Програми для неформальної освіти дорослих не затверджуються державою, але навчання може проходити за підтримки певного вищого навчального закладу, “іншими словами, це освіта у незалежній формі” [1]. Водночас науковці розглядають неформальну освіту як інноваційний підхід до навчання дорослих упродовж життя поза межами формальної освіти, що забезпечує доступ до освіти тим групам населення, які не мали до неї доступу, поліпшення ефективності освітніх послуг (А. Хамадаче); як будь-яку організовану освітню діяльність поза існуючою традиційною (формальною системою), що призначена для різних груп населення й має певні цілі навчання (Філіп Х. Кумбс).

Нам імпонує підхід І. Литовченко, яка підкреслює та уточнює, що неформальне навчання дорослих не завжди може бути системним і послідовним процесом, але є цілеспрямованим, має свої особливості та підпорядковане певній системі принципів, дотримання яких забезпечує його ефективність [3]. Зауважимо, що визначальним принципом неформального навчання дорослих є принцип фасилітації [9].

Отже, основними характеристиками неформальної освіти є організована та структурована діяльність (в іншому разі вона буде класифікуватися як інформальна); спрямована на досягнення заданих цілей навчання; призначена для певної цільової групи, неінституціалізована, оскільки здійснюється за межами встановленої та традиційної системи освіти й призначена для учнів, які офіційно не зараховані до навчального закладу (навіть якщо в деяких випадках навчання має місце в шкільному середовищі), тобто є соціально орієнтованою системою.

Сьогодні в Україні спостерігається активне піднесення неформальної освіти дорослих. Науковці (Л. Анциферова, С. Змеєв, Ю. Кулюткін, М. Махлін) наголошують, що різні курси, освітні групи, центри та університети для дорослих, метою яких є особистісний розвиток, отримання нових знань, соціальна адаптація та інтегрування в сучасний соціум, у своїх навчальних програмах повинні враховувати професійний, соціальний і життєвий досвід, освітні потреби, інтереси, мотивацію та сподівання самих дорослих. У неформальному освітньому процесі доросла людина є активним суб'єктом навчання, оскільки виходить із прагнення негайно реалізувати набуті компетентності, досягти конкретних цілей та вирішити важливі соціальні або життєві проблеми. Вартим уваги є визначення, що розглядає неформальну освіту дорослих як прагнення набути знання для життя в суспільстві та прагнення подолати або зменшити життєві труднощі. Підкреслено значення виявлення інтересу дорослих до можливості саморозвитку та отримання нових перспектив у процесі неформального навчання, що оцінюється як важливий фактор протягом усього життя людини.

Дослідження показують, що у сфері неформальної освіти, яку майже завжди розглядають з позицій андрагогіки, тобто освіти та навчання дорослих, не існує єдиної концепції й спеціальних програм. Неформальна освіта, як система, є чимось цілісним і складається з певних компонентів, які взаємодіють один з одним, має свої організаційно-педагогічні засади, перелік основних складників, які повинні регулюватися законодавством і результати якої ми повинні визнаватися та сертифікуватися. Крім того, функції неформальної освіти можуть бути визначені тільки щодо певного національного, регіонального, муніципального контексту та навіть на рівні навчального закладу [2]. Ми повинні пам'ятати, що неформальна освіта була розроблена з метою компенсувати недоліки й суперечності традиційної системи освіти та задовольнити нагальні потреби залишених поза формальною освітою певних груп населення. Це й пояснює зацікавленість дорослих у такій формі навчання, яка більш ефективно задовольняє та відповідає їх потребам. Тому цілі можуть бути розроблені тільки індивідуально, залежно від потреб самої особистості й відповідно до конкретного територіального контексту (середовища), а відтак, неформальна освіта не може бути "централізованою". Основні особливості неформальної освіти можуть бути визначені таким чином: численні та різноманітні форми, яких може набувати неформальна освіта; здатність підлаштовуватись до потреб дорослих та суспільства, в якому вони існують; функціональна сутність її контексту щодо конкретних умов; конкретні або недовготривалі цілі обмежені вимогами суспільства або певної групи; навчальні програми розроблені для забезпечення конкретних, раніше визначених потреб дорослих та суспільства; гнучкість у її здійсненні (випереджальна відповідь на зміни в освітніх потребах); гетерогенність цільових груп; гнучкі вимоги до тих, хто навчається, у порівнянні з формальною освітою; систематичні та організовані види діяльності ніколи не повинні бути рутинними.

Висновки. На сьогодні не існує єдиної теорії та моделі неформального навчання дорослої людини. Ми маємо розмаїту мозаїку теорій, моделей, принципів та пояснень, які створюють базу знань про неформальну освіту. Вона надає рівні можливості для дорослих, але не заміняє традиційну освіту; є засобом опанування дієвих і функціональних знань в навичок, які потім стають у нагоді в повсякденному та професійному житті. Неформальна освіта враховує потреби тих, хто навчається, у навчальних програмах та вимоги ринку праці і соціальних партнерів; забезпечує гнучкий підхід до змісту освіти для дорослих завдяки різноманітності освітніх програм; залучає дорослих до організації навчального процесу; створює індивідуальні освітні траєкторії; узгоджує інтереси та потреби дорослих людей.

Сутнісно-змістова характеристика поняття "неформальна освіта дорослих" довела доцільність розгляду неформальної освіти дорослих як соціально, політично та культурно детермінованого феномена; соціально-педагогічної, динамічної, відкритої, варіативної, мобільної системи, яка адекватно реагує як на освітні потреби дорослої людини, так і на соціокультурні зміни суспільства; спеціально організованої діяльності, що спря-

мована не на отримання диплома чи визнаного свідоцтва про освіту (відбувається за межами інституціоналізованого контексту), а на досягнення вільно обраної мети, яка враховує соціальний аспект; процесу, у межах якого доросла людина має можливість свідомо розвиватися як особистість, самостійно спиратися на свої власні можливості в соціальних відносинах і діяльності шляхом підвищення рівня знань та навичок, співвідношення власних думок і почуттів з думками й почуттями інших людей, розвитку вмінь і способів їх вираження.

Список використаної літератури

1. Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС / А. Гончарук // Педагогічні науки. – 2012. – № 54. – С. 31–36.
2. Мухлаева Т. В. Международный опыт неформального образования взрослых / Т. В. Мухлаева // Человек и образование. – 2010. – № 4. – С. 158–162.
3. Огієнко О. І. Андрагогічна модель навчання дорослих: американський контекст : монографія / О. І. Огієнко, І. М. Литовченко. – Київ : НТУУ “КПІ”, 2014. – 233 с.
4. Огієнко О. І. Генезис дефініції “освіта дорослих” у зарубіжних дослідженнях / О. І. Огієнко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – 2008. – Вип. 19. – Ч. 2. – С. 113–120.
5. Павлик Н. П. Предмет дослідження неформальної освіти як сфери наукового пізнання / Н. П. Павлик // Актуальні проблеми соціальної сфери : зб. наук. робіт викладачів і студентів. – Житомир : Вид-во Житомирського держ. ун-ту ім. Івана Франка, 2015. – Вип. 4. – С. 100–105.
6. Терьохіна Н. Неформальна освіта як важлива складова системи освіти дорослих / Н. Терьохіна // Порівняльно-педагогічні студії : зб. наук. праць. – Суми, 2014. – № 6. – С. 38–42.
7. International Standard Classification of Education (ISCED) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-en.pdf>.
8. Jarvis P. International Dictionary of Adult and Continuing Education / P. Jarvis. – London : Taylor&Francis, 2007. – 208 p.
9. Ogienko O. Facilitation in the context of educational activities / O. Ogienko // Advanced Education. Новітня освіта : наук. журнал КПІ. – 2016. – Вип. 5. – С. 85–89.
10. Rogers A. Non-formal Education: Flexible Schooling or Participatory Education? / A. Rogers. – New York : Springer US, 2007. – 318 p.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2016.

Мелешко И. В. Сущностно-содержательная характеристика понятия “неформальное образование взрослых” в отечественном и зарубежном научно-образовательном дискурсе

В статье рассмотрены различные определения понятия “неформальное образование взрослых” в отечественной и зарубежной литературе. Проведен анализ подходов украинских и зарубежных ученых к понятию “неформальное образование взрослых”. Особое внимание уделено проблемам неформального образования взрослых как одной из форм образования в течение жизни и перспективам его развития. Освещены специфика, характерные составляющие и организационно-педагогические основы системы неформального образования взрослых.

Ключевые слова: *неформальное образование взрослых, образование взрослых, образование в течение жизни, образовательные потребности, самореализация, саморазвитие.*

Meleshko I. The Essence and Meaning of the Concept “Non-Formal Adult Education” in Domestic and Foreign Scientific and Educational Discourse

The article deals with the concept of non-formal adult education as its component. It discusses the reasons that have led to the different ways of existence definitions in theory of education. It analyses the development of non-formal adult education as a source of replenishment of necessary knowledge and form of adaptation to modern integration processes opening new opportunities for personal fulfillment at any age.

The major approaches to non-formal adult education are observed and the different concepts of theoretical learning about non-formal adult education are described. The aim of the article is to analyze the essence and meaning of the concept “non-formal adult education” and explore the main interests and motivation of adults in obtaining non-formal education in different age periods.

The meaning of “non-formal adult education” is discussed by many scientists who consider it as a process of personal, social and professional development of adults for improving the quality of life, their personal lives and social environment.

Current understanding of “non-formal adult education” is versatile and requires different approaches according to its definition. The article focuses on the problem how to provide proper educational conditions for those who study. It highlights the successful try to combine academic learning and working experience which brings numerous opportunities for individuals of different ages. The innovations and technological advanced progress encourage adult students to progress. Informative societies play an important role in the majority of decision making to improve and master their non-formal education. Non-formal adult education operates outside of formal education and academic courses and concentrates on skill-based learning. Such education equips learners both with realistic working and professional skills and the foundations of traditional education.

Key words: *adult education, non-formal adult education, life-long education, educational needs, self-development, personal fulfillment at any age.*